

KÄYTTÄYTYMINEN HYVINVOINNIN MITTARINA osa 1

Kaikki me olemme joskus törmänneet hevoseen, joka harrastaa tallipaheita. Monet paheista ovat stereotyyppisiä, eli toistuviksi, tyyliteltyiksi ja päällisin puolin hyödyttömiksi muuttuneita liikesarjoja, joita hevonen suorittaa pakonomaisesti. Impaamisen ja kutomisen käsittää jokainen epänormaaliksi toiminnaksi, mutta on myös liikesarjoja, joita hevosen omistaja ei aina edes ymmärrä pitää merkkinä siitä, että hevosen ei ole hyvä olla. Karsinan vimmuttu kiertäminen, kielellä leikkiminen, seinien potkiminen, hyökkäily ja karsinarakenteiden pureskelu kertovat nekin, että jotain on ainakin joskus ollut pielessä. Häiriökäyttäytymisen tunnistaminen on tärkeää jo ihan alkumetreillä, koska puuttumalla asiaan ajoissa voidaan estää sen muuttuminen stereotyyppiaksi. Nykyään myös tiedetään, että stereotyyppien alullepanija on jokin tekijä, joka heikentää hevosen hyvinvointia. Tuskin kukaan meistä haluaa hevosensa voivan huonosti, useimmiten syynä on tietämättömyys hevosen tarpeista tai sitten kyseessä on käytännön sanelema pakkokompromissi: vuokratallilla hevostaan pitävän vaikutusmahdollisuudet ovat rajatut.

Evoluutio on hidas prosessi

Ihmisen suorittama jalostusvalinta on muuttanut hevosen ulkonäköä radikaalisti. Kun luodaan uusia rotuja, tarvitaan vain muutama sukupolvi samantyyppisiä hevosia ja uusi rotu on syntynyt. Me voimme vaikuttaa syntyvien varsojen ulkonäköön, koska siihen vaikuttavissa geeneissä on paljon muuntelua. Alunperin muuntelu on siellä siksi, että laji voisi vastata ympäristön muutoksiin ja selviytyä niistä hengissä. Elintärkeisiin fysiologisiin prosesseihin ja käyttäytymismalleihin vaikuttavat geenit puolestaan ovat hyvin voimakkaasti konservoituneita, eli ne ovat säilyneet samoina siitä lähtien, kun ne on evoluutiossa "keksitty".

Hevosella näitä tällaisia ovat sellaiset käyttäytymismallit, jotka ovat taanneet sen selviävän luonnonolosuhteissa hengissä. Tämän vuoksi, huolimatta hevosen ja ihmisen arviolta 6000 vuotta kestäneestä yhteisestä taipaleesta, hevosella on sisäsyntyinen tarve käyttäytyä täsmälleen samoin kuin se käyttäytyi 6000 vuotta sitten: elää laumassa, liikkua paljon ja laiduntaa jatkuvasti pääasiassa ravitsemuksellisesti köyhää ravintoa.

Laumassa on hyvä olla

Vaikka ihminenkin on laumaeläin,

on meillä silti usein voimakas tarve yksilöllisyyteen. Hevonen on rakennettu toisin, se on tyytyväisimmillään silloin, kun sillä on mahdollisuus sulautua laumaan. Jotkut ovat jopa sitä mieltä, että hevosella ei ole varsinaista persoonallisuutta ennen kuin se poistetaan laumasta ja joutuu kohtaamaan ihmisen. Laumassa eläviä hevosia tarkkailleet tietävät kuitenkin, että yksilöiden välillä on eroja: jotkut ovat johtajia, toiset seuraajia. Joillakin hevosilla näyttää olevan tarve kiivetä sosiaalisessa hierarkiassa ylöspäin, kun useimmat ovat aivan tyytyväisiä omaan statukseensa. Laumassa on usein samat hevoset ympäristön tarkkailijoina ja vaarasta hälyttäjinä, samoin kuin ne tietyt rohkeat uskalikot, jotka ensimmäisinä tutustuvat uusiin ja pelottaviin asioihin.

Lauma on hevosen näkökulmasta varsin pysyvä yksikkö. Nuoria hevosia lähtee maailmalle ja johtajaori vaihtuu muutaman vuoden välein, mutta lauman ydin pysyy samana. Hevosten arvojärjestys laumassa on myös suhteellisen pysyvä, ja vakavia erimielisyyksiä esiintyy harvoin. Oriit puolustavat haaremiaan toisia laumanjohtajia ja nuoria kilpailijoi-

ta vastaan, mutta lauman sisällä ne käyttäytyvät kohteliaasti ja väistävät korkea-arvoisia tammoja.

Lauma liikkuu useiden kymmenien neliökilometrien alueella laiduntaessaan, ja jos juomapaikkoja on harvassa, ne saattavat vaeltaa kymmeniä kilometrejä päästäkseen juomaan pari kertaa vuorokaudessa. Vuorokaudesta kuluu noin 16 tuntia pelkkään laiduntamiseen, loput 8 tuntia ne viettävät leväten ja seurustellen. Kovin ravintoköyhässä ympäristössä ne saattavat laiduntaa jopa 20 tuntia, jolloin seurustelu ja lepääminen jää vähemmälle.

Nykyhevonen pääsee toteuttamaan sisällään asuvan villihevosen tarpeita vain laiduntaessaan laumassa. Ne tuntuvat kasvavan turvasta kiinni maahan, kunnes ne säikähtävät jotakin ihmisen mielestä olematonta, ja jytistävät kuin yhtenä hevosena hännät pystyssä pakoon. Pölyn laskeudut-

tua turvat kiinnittyvät taas maahan ja totinen laiduntaminen jatkuu.

Oloneuvosten olosuhteet

Nykyhevosen ympäristö on sen omasta näkökulmasta katsottuna haasteellinen. Se suljetaan tuntikauksiksi karsinaan, missä sen liikkumista ja usein myös sosiaalista kanssakäymistä rajoitetaan. Se ruokitaan 2-4 kertaa päivässä rehulla, joka on hyvin ravintopitoista ja jonka sulavuus on erinomainen. Ruokinta tapahtuu täsmälleen samoina aikoina ja samojen proseduurien mukaisesti, joten nälkäinen hevonen oppii pian ennakolta päivän agendan. Päivisin se pääsee (toivottavasti) ulos, mutta useimmiten omaan pikku eriönsä, joka on eristetty muiden hevosten omista pikku eriöistä suojakaistaleilla. Tarha on pienuuden lisäksi äärettömän tylsä, sillä siellä ei ole hiekkapohjan ja sähköistettyjen aitojen lisäksi mitään, mikä aktivoisi hevosta.

Liikuntatuokio, tuo päivän Suuri Tapahtuma, suoritetaan sisätiloissa ja aina saman sotilaallisen kaavan mukaisesti: alkuverkka, typistettyä ravia kireällä ohjalla ratsastajan ankarasti maiskutellessa vauhtia tympääntyneeseen ratsuunsa, laukkaa kauhun ja jännityksen välisellä harmaalla alueella, loppuverkka ja takaisin talliin.

Nykyhevokset kärsivät monista eri vaivoista, joiden vuoksi ne kohtaavat leegion eläinlääkäreitä, hierojia, hoimeopaatteja, kiropraktikoita, akuhoitajia, kengittäjiä, hammas-asiantun-

tijoita, satulansovittajia, valmentajia, ratsuttajia ja ruokinta-experttejä, jotka kaikki omalta osaltaan yrittävät helpottaa niiden elämää. Kärjitetysti voisi sanoa, että omistaja maksaa, asiantuntija ajaa kalliilla maasturilla ja hevonen voi edelleen huonosti.

Voiko psyykkistä hyvinvointia mitata?

Hevosen fyysistä hyvinvointia voidaan mitata monin eri tavoin, mutta miten mitata jotain, mikä tapahtuu sen pään sisällä? Psyykinen pahoinvointi ei näy helposti päällepäin, varsinkaan saaliseläimestä, jonka henki on ollut siitä riippuvainen, kuinka hyvin se on kyennyt piilottamaan heikkoutensa saalistajilta. Lisäksi psyykkisen pahoinvoinnin oireita voidaan piilottaa mekaanisin (esim. impparinpanta, kutojankalterit) tai eläinlääkinnällisin (esim. rauhoittavat aineet) keinoin, ja ainahan oireita voi vähätellä. Osa psyykkisestä pahoinvoinnista näkyy myös fysiologisina muutoksina, esimerkiksi korkeina stressihormonipitoisuuksina. Ja toisinaan on psyykkistä ja fyysistä hyvinvointia mahdotonta erottaa toisistaan (esim. mahahaava),

koska kumpikin on riippuvainen toisesta.

Stereotyyppien esiintymistä voidaan käyttää yhtenä psyykkisen pahoinvoinnin mittarina. Tutkimuksista tiedetään, että niitä esiintyy hevosen kannalta epäsuotuisissa olosuhteissa. Niiden ongelma on kuitenkin se, että kun niitä esiintyy, on pahoinvointi jatkunut jo kauan.

Toisinaan stereotyyppien aiheuttanut ympäristökäyttäytyminen on jo poistunut ympäristökäyttäytyminen jatkuu edelleen. Näin esimerkiksi silloin, kun "paha tapa on opittu" edellisessä tallissa ja hevonen tuo sen mukanaan uuteen talliin, jossa olosuhteet ovat paremmat. Stereotyyppien poistaminen on hankalaa, joskus jopa mahdotonta, ja vaatii hevosen omistajalta ja käsitteilyijöiltä voimakasta panostusta asiaan. Helpompaa ja järkevämpää olisi estää niiden syntyminen kokonaan. Valitettavasti nykyinen hevosenpitokulttuuri ennemminkin lisää stereotyyppien esiintyvyyttä kuin estää niitä syntymästä.

Stereotyyppien esiintyvyys

Stereotyyppien esiintyvyyttä on kartoitettu useassa eri tutkimuksessa. Koko hevospopulaatiossa niitä esiintyy noin 3-4% hevosista. Esiintymistiheydet vaihtelivat tutkimusten, ikäryhmien, rotujen ja hevosten käyttötarkoitusten välillä. Jotkut hevosryhmät ovat kuitenkin muita alttiimpia stereotyyppiseen käyt-

Suomen Arabihevosyhdistys järjestää **4.6.2011** koirien Match Shown Ypäjällä Ypäjänselän seuraintalolla. Match Shown tuotto käytetään ECAHO C Shown järjestämiseksi heinäkuussa 2011. Tuomarit, kellonajat ja Sponsorit ilmoitetaan myöhemmin.

Luokat:

Pennut
Isot Koirat
Pienet Koirat
Lapsi & Koira

Tapahtumassa paikalla myös buffetti.

Maksut:

7€/koira saman omistajan seuraavat koirat 5€
Lapsi & Koira 5€

Yhteystiedot:

Eija Lipponen
eijlipponen@gmail.com

täytymiseen: Nuoret, intensiivisessä valmennuksessa olevat englannintäysveriset ja puoliveriratsut ovat suurimmassa riskiryhmässä.

Mistä stereotypiat sitten tulevat?

Stereotyyppien syntyyn on monta eri reittiä. Jos hevosta estetään suorittamasta vahvasti motivoitua toimintaa, kuten liikkumista tai laiduntamista, se saattaa kehittää alkuperäisistä toimintoista tyyllitelyjä liikesarjoja, joita se toistaa tilanteissa, joissa sen alunperin teki mieli toimia. Jatkuva stressi- tai pelkotila, joihin se ei voi itse vaikuttaa, voi myös laukaista stereotyyppistä käyttäytymistä. Myös rajoitetut elinolosuhteet, kuten eristämisen muista hevosista, rajoitettu ruokinta ja esimerkiksi ympäristön tarkkailun estyminen voivat myös toimia laukaisevana tekijänä. Myös hevosen asumismuoto vaikuttaa: stereotyyppioita esiintyy enemmän karsina- kuin pihattohevosilla.

..ja miten ne menevät pois?

Tutkimuksissa stereotyyppisesti käyttäytyville hevosille on tarjottu mahdollisuutta toisenlaiseen käyttäytymiseen esimerkiksi rikastuttamalla niiden elinympäristöä, poistamalla pelkoa tai stressiä aiheuttavia tekijöitä ja antamalla kiihtyneisyyttä vähentäviä lääkkeitä. Kaikissa tapauksissa stereotypiat vähenivät ja joissain tapauksissa ne katosivat kokonaan. Tärkeintä on tietää, missä on stereoty-

pian alku ja juuri, jotta olosuhtemuutokset osuisivat oikeaan ja hevonen tosiaankin hyötyisi muutoksista.

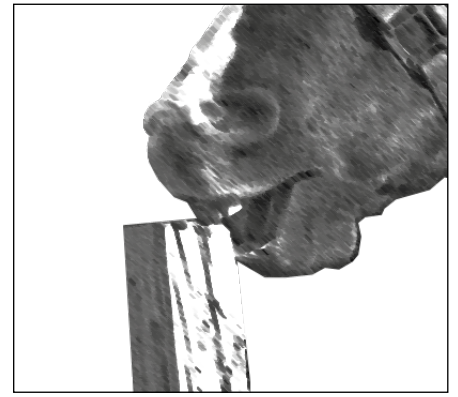
Liikkumiseen liittyvät stereotypiat

Hevosten stereotypiat on luokiteltu alkuperäisen motivaattorin mukaan liikkumiseen liittyviksi tai oraalisiksi. Kutominen on tyypillinen liikkumiseen liittyvä stereotypia. Se on alunperin ollut halua kävellä laumatoverin tai ruoan luokse, ja kun se on estetty, on se tyypistynyt tyyllitelyksi liikesarjaksi, jossa paikallaan seisova hevonen siirtää painoa etujalalta toiselle kaulaansa heijaten. Pahimmillaan kutova hevonen reuhtoo koko vartalollaan niin, että takaosakin on mukana, pään ja kaulan riuhtoessa vimmaisesti puolelta toiselle. Tutkimusten mukaan kutomista esiintyy eniten juuri ennen ulosvientiä ja ruokailua.

Oraaliset stereotypiat

Oraaliset stereotypiat liittyvät ruokailuun ja ruokahaluun. Niitä ovat esimerkiksi imppaaminen, puun pureskelu ja kielellä leikkiminen. Imp-

paamista esiintyy eniten ruokailun aikana ja joitain tunteja sen jälkeen, ja monet impparit keskeyttävät syömisensä vähän väliä impatakseen. Yleensä impparit tarvitsevat jonkun vaakatasossa olevan esineen, jota vasten ne imppaavat. Rutinointuneimmat eivät edes tarvitse kiinteää tukea, vaan röhkivät ilmaan tai laumakaverin selkää vasten. Yleisestä käsityksestä poiketen impparit eivät niele ilmaa mahalaukkuun.

Imppaamisen lievempi versio on puun pureskelu. Puuta syövät hevoset järkevät kaikkia mahdollisia puisia pintoja, joihin pääsevät käsiksi ja saattavat niellä puunmurusia ja tikkuja. Pahimmillaan ne nielevät niin paljon puuta, että sairastuvat.

Muita stereotyyppioita

Hevosilla esiintyy myös muita, lievempiä stereotyyppioita, jotka näyttävät olevan suhteellisen harmittomia niille itselleen. Yllä mainittu puun syöminen on yksi niistä, samoin karsinankiertäminen, pään nyökyttely

SE POLLEIN WESTERN KAUPPA

Kodin sisustustavarat, varusteet hevoselle ja ratsastajalle. Kysy myös tilaustuotteistamme.

Ria Kuokkanen 040-588 6828
Buckskin Trading Oy Ltd / Talma

**BUCKSKIN
STORE**
www.buckskinstore.com

ja kielenpyörittäminen sekä kielen pureskelu. Ne ovat myös merkkejä psyykkisestä stressistä, ja voivat ajan myötä kehittyä vakaviksi stereotypioiksi. Esimerkiksi puun pureskelu voi johtaa imppaamiseen, koska molempien takana on samat stressitekijät: rajoitetut sosiaaliset kontaktit, rajoitettu liikkumavapaus ja rajoitettu ruoansaaanti.

No tarttuuko ne?

Usein kuultu väite, että imppaaminen tarttuu hevosesta toiseen, ei varsinaisesti pidä paikkaansa. Hevonen mallioppii lähinnä varsana, mutta aikuisilla hevosilla mallioppiminen on todella vähäistä. Se, mikä imppaamisen laukaisee, ei ole se viereisessä karsinassa röhkivä lajitoveri vaan samanlaiset olosuhteet, joihin uusi hevonen tuodaan. Saman tallin hevoset joutuvat kohtaamaan samoja ympäristötekijöitä, esimerkiksi liian vähäistä tai harvaksen annosteltua korsirehua, stressaavia valmennusmenetelmiä tai rajoitettua liikkuvuutta tai näkyvyyttä. On toki mahdollista, että uusi hevonen hoksaa lievittää ahdistustaan tai kipuaan naapuriaan matkimalla, mutta syy ei ole naapurissa vaan olosuhteissa. Yleensä

imppaamista, kutomista ja muita stereotypioita esiintyykin samoilla talleilla, ja tällöin olisi kyllä syytä tarkistaa hevosten hoito-, valmennus- ja ruokintarutiineita.

Miksi niitä on?

Stereotypiat ovat itse asiassa sopeutumismekanismi, jolla hevonen yrittää itse kontrolloida ympäristöään. Ne vähentävät psyykkistä ahdistusta ja tuovat siten helpotusta ympäristön aiheuttamiin paineisiin. Hevonen voi myös lievittää kroonista kipua stereotypioiden avulla: toistaessaan liikesarjaa yhä uudestaan ja uudestaan sen elimistössä alkaa erittyä endorfineja, kehon omia opioideja, jotka toimivat kuten kipulääkkeet. Varsinkin mahahaavan ja imppaamisen yhteyttä tutkitaan, ja nykytiedon valossa on varsin todennäköistä, että suuri osa

imppareista on mahahaavapotilaita. Endorfiini tuotannon lisäksi impatessa erittyy sylkeä, jonka sisältämät bikarbonaatit neutraloivat mahanesteen happamuutta ja saattavat siten helpottaa hevosen oloa. Kolmas selitys stereotypioille on itsestimulaatio. Muun muassa autismin kirjolla olevilla ihmisillä esiintyy toistuvia liikesarjoja, ns. stimming-liikkeitä, joiden tarkoituksena on stimuloida keskushermostoa ja pitää "kone käynnissä", jos aivojen oma hermovälittäjäainetuotanto on liian laiskaa. Hevosten tapauksessa kyseessä voi olla eristämisen aiheuttama ulkopuolisten ärsykkeiden vähyys, jota hevonen paikkaa stereotyypisillä liikkeillä.

Artikkeli jatkuu seuraavassa numerossa. Jatko-osassa mm. pohditaan keinoja, joilla erilaisissa talliolosuhteissa elävien hevosten elämänlaatua voidaan kohottaa.

*Teksti: Ria Kuokkanen
MMM Kotieläintiede*

SAHY suunnittelee valmennustilaisuuksien järjestämistä arabiratsukoille

Aluksi kartoitamme kiinnostusta valmennukseen osallistumiseen.

Haluamme tietää missä lajeissa toivotaan valmennusta, millä tasolla sekä myös onko toivomuksia maantieteellisesti missäpäin valmennustarvetta olisi.

Kiinnostuksensa voi ilmoittaa 31.3.2011 mennessä:

Annie Liman annie.liman@elisanet.fi

p. 0503671259